

İçindekiler Tablosu

<u>I. Aile Hayatı</u>	2
<u>A. Evlilikler</u>	3
<u>B. Kadınların Aile İçindeki Yeri</u>	4
<u>C. Ailenin Nüfusu</u>	5
<u>D. Aile İçi İlişkiler</u>	9
<u>E. Ailenin Yayılması ve Dağılması</u>	9
<u>F. Ailede Miras Sahipleri</u>	10
<u>II. Ailelerin Ekonomik Durumu</u>	11
<u>Sonuç</u>	12
<u>Dipnotlar</u>	13

Doç. Dr. İbrahim GÜLER

Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi / Türkiye

XVIII. YÜZYILDA AİLE: SİNOP ÖRNEĞİ

Onsekizinci yüzyılda Osmanlı Devleti'nde toplumun temelini aile oluşturmaktadır. Aile; anne, baba, çocuklar, bazen çocukların çocukları yani torunlardan meydana gelmektedir. Sadece eşlerden oluşan ailelere de rastlanmaktadır. Amca, hala ve onların çocukları ile dayı, teyze ve onların çocukları ise, aile yakınları yani akrabalar olup aile kurumunu çevreleyen veya onun uzantısını teşkil eden unsurlardır. Aile ile birlikte yaşayan ama kan bağı bulunmayan köleler de, esas olarak bu kurum içinde sayılmalıdır. Çünkü onlar da aile içinde yer almakta, kimlikleri bağlı buldukları aile ile beraber açıklanmaktadır. XIX. yüzyılda yapılan nüfus sayımlarında kölelerin aile fertleri arasında sayılması da bu gerçeği ortaya koymaktadır. Gerek erkek gerekse kadın kölelerin, Osmanlı toplumunda aile bireylerinden kabul edildiği ve onlar arasında yer aldığına dair birçok kayda rastlanmaktadır.

Osmanlı aile tipini, "geniş aile" şeklinde tanımlamak pek doğru olmasa gerektir. Çünkü, bazı şehirler üzerine yapılan incelemeler sonucunda elde edilen bilgiler, Osmanlı aile kurumunun geniş olmadığını, sanıldığı aksine bir durum sergilediğini göstermektedir. Bu tetkiklerde, Osmanlı Devleti'nde "geniş aile" tipinin yaygın olmadığı görüşü hakim durumdadır. Bu görüşün en önemli delilleri, herhalde ölen kişilerin terekeleri'nden (bıraktıklarından) çıkarılan bilgiler olmalıdır. Ölen kişilerin bıraktıkları eşya, mal, mülk, para vs.'lerini içeren terekelerin hukukî olarak hak sahiplerine intikalini gösteren "Şer'iyye Sicilleri"ndeki kayıtlar, Osmanlı devrindeki Türk aile kurumu ile bunun genişliği ve büyüklüğü hakkında bize önemli fikirler vermektedir. Nitekim, bu kaynaklara bağlı olarak Sinop'taki aile hayatı üzerine yaptığımız tespitler de, bu gerçeği ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, ekseriyeti herhangi bir incelemeye tabi tutulmamış olan diğer Osmanlı şehirlerinin de aynı yöntemle araştırmacılarca incelenerek, Osmanlı toplumunda aile konusunda benzer sonuçlara ulaşmak mümkündür.

Sosyolojik olarak aile tipleri sınıflamasında¹ hangi temel esaslar ele alınmaktadır? Yapılan aile tipleri sınıflaması içinde bir Osmanlı şehri olan Sinop'taki aileler nereye konabilir? sorularını sormak gerekmektedir. Bunlar, Osmanlı aile tiplerinin belirlenmesinde bize önemli katkılar sağlayacaktır.

Öncelikle, bu sorulara bağlı olarak, sosyolojik sınıflamalar içinde Sinop'taki ailelerin hangi grupta yer aldığını ortaya koyalım. Sosyoloji araştırmalarında aile tipleri, ailenin şekillenmesinde tesirli olan unsurlara göre ayrılmıştır. Buna göre, "otorite" ve "hane halkı" temel alınmıştır. Otorite göz önüne alındığında Sinop şehrinde, hukuken devletin de onayladığı, "babanın hakim olduğu bir aile tipi" mevcuttur. Nitekim Osmanlı vergi nizamnamelerinde ve tevzilerinde, miras taksimlerinde hep babanın ve erkek evlatların veya erkeklerin ön plânda tutulduğu görülür. "Hane halkı" açısından aile tipini ele aldığımızda ise, ya «anne, baba, evli olmayan çocuklardan meydana gelen "küçük aile" tipi», yahutta «anne, baba, çocukları, evli tek oğul ile eşi ve çocuklardan oluşan "kök (çekirdek) aile" tipi» hakim durumdadır. Terekeler üzerinde yaptığımız istatistikî tespitler bu sonucu vermektedir. Bununla birlikte,

Sinop şehrindeki aileleri, nüfus durumuna yani hane halkına göre, a) çocuklu aile, b) çocuksuz aile, c) dul ve kimsesiz kalanlar, d) misafirler şeklinde dört gruba ayırmak da mümkündür.

I. Aile Hayatı

Erkeklerin veya babaların, Osmanlı aile yapısı içinde aile reisliğini temsil ettiği ni, bunun

XVIII. YÜZYILDA AİLE: SİNOP ÖRNEĞİ

hukuken de tasdik edildiğini belirtmiştik.² Aile reisinin ölümü halinde aile reisliğini, çocuklarının dedelerinin yahut amca veya dayılarının üstlendiğine şahit oluyoruz. Bu durumda, annenin çocuklarını toparlamada ve onları koruyup gözetmede en önemli etken olmasına rağmen, dış etkenlere karşı ailenin korunmasında büyük aile içindeki en yakın erkeklerin himayesine ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Nitekim, Mahkeme’de vukubulan davalarda kadınların bizzat Mahkeme’ye gitmeyip erkek vekilleri vasıtasıyla davaya iştirak etmeleri de bunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.³ Kuşkusuz bu gelenek ve anlayışın oluşmasında İslâm kültür ve medeniyetinin tesirli olduğunu kabul etmek gerekmektedir.⁴

Sinop’taki XVIII. yüzyıl aile hayatında dikkat çeken hususlar, devrin belgelerinde işlenmiştir. Evlilikler (nikâh, çok eşlilik) ve bununla ilgili mehr, nafaka ve kisve davaları, çocuklar, boşanmalar, aile göçleri, aile üyelerinin ve reislerinin meslekleri, ailenin geçimlikleri⁵ ve aile içinde kadınların yeri işlenen konular arasındadır. Ancak, incelemelerim sonucunda ortaya koyduğum bu küçük metin, belirtilen bu hususlar üzerine oturmakla beraber, bunların tamamıyla aydınlatılmasına imkân vermeyecektir. Çünkü, bu metin oluşturulurken, gerekli bilgileri ihtiva edecek kaynaklara,⁶ çeşitli nedenlerle (özellikle “Şer’iyye Sicilleri”nin bu döneme ait olanlarının çoğunun mevcut olmamasından dolayı) ulaşılammıştır. Amacım, sadece Sinop şehrindeki aileler hakkında birkaç tespiti sunmak ve buna göre cüz’î de olsa belli bir sonuca gitmektir. Bu yapılırken, aynı zamanda diğer Osmanlı şehirlerindeki toplum ve aile yapıları üzerine gerçekleştirilen incelemeler de göz önünde bulundurulmuştur.

A. Evlilikler

Osmanlı toplumunda ailenin oluşumuna evlilikler temel teşkil etmektedir. Kalesi, kale içi ve dışındaki mahalleleri, ulucamisi (cami-i kebîr) mescitleri, medresesi, çarşıları, dükkân, mağaza, fırın ve imalathâneleriyle XVIII. yüzyılda klasik bir Osmanlı şehri tipini gösteren Sinop’taki evlilikleri, hiç kuşkusuz İslâm prensiplerinden etkilenen Osmanlı hukuku dışında incelemek sağlıklı olmasa gerektir.⁷ Dolayısıyla, Osmanlı toplumundaki evliliklerde, devrin medenî hukuk kuralları olarak, şer’î hukukun hakim ve geçerli olduğu belirtilmelidir. Ancak, çoğu zaman bu kurallara uymayan örfî davranış biçimlerinin tatbik edildiğine şahit olunmaktadır. Nitekim, evlilik ilişkilerinde şer’î hükümlerin ne derece uygulandığı konusunda, İlber Ortaylı ve Rifat Özdemir’in tahlilleri de dikkat çekmektedir.⁸ Bir batılı seyyahın bu konudaki izlenimleri de aynı duruma işaret etmektedir. Ona göre, özellikle padişahların kız kardeşleri ya da kızları, İslâm kanunlarının dışında kalmaktadırlar. Onlar, sarayın örf ve âdetlerinin bahşettiği imtiyazlardan istifade etmek hürriyetinin tadını çıkarmaktadırlar.⁹

A. 1. Evliliklerde Sorunlar

XVIII. yüzyıl Osmanlı toplumunda, günümüzde de sık sık rastlandığı üzere, evlilikler her zaman sağlıklı olarak yürümektedir. Bunun nedenleri farklı olabilmektedir. Bunlardan bir kısmı, esasen daha erken yaşlarda, büluğa ermeden kız ve erkek çocukların, aileleri tarafından nikâhlanmalarıdır. Bir kısmı da, eşlerin aralarında çıkan geçimsizlikten kaynaklanmaktadır.

Küçük yaşlarda büluğa ermeden çocuklar arasında ailelerin etkisiyle yapılan nikâh akitleri ve evlilikler, daha sonra sorunla noktalanmaktadır. Çünkü, nikâh akdini gerçekleştiren çocuklardan biri, - özellikle bunun kız çocuğu olduğu belgelerde dikkat çekmektedir- büluğa erdikten sonra, mahkemeye müracaat ederek yapılan nikâh akdinin feshini

XVIII. YÜZYILDA AİLE: SİNOP ÖRNEĞİ

(bozulmasını) istemektedir.¹⁰ Büluğ çağı, çocuğun erişkenliğe geçtiği dönemdir. Çocuk, erişkenliğe erdikten sonra, küçük yaşlarda iken aileleri etkisiyle yapmış olduğu evliliğin bilincine varmakta ve yapılan bu evlilikten memnun olmayarak, nikâh anlaşmasını bozmayı düşünmektedir. Böyle durumlarda, nikâh akdi olmasına rağmen, tarafların izdivac olayını gerçekleştirmedikleri anlaşılmaktadır.

Evliliklerde yaşanan en önemli sorunlardan biri olan geçimsizlik, kurulan ailenin dağılması ile sonuçlanabilmektedir. Çünkü böyle durumlarda çiftler veya bunlardan biri boşanma yolunu seçiyordu. Boşanmak için Mahkeme'ye başvurmak gerekiyordu. Taraflardan biri, eşinden ayrılabilmek için, mahkemede dava açıyordu. Boşanmak isteyen taraf, erkek olabildiği gibi, kadın da olabilirdi. Kadınlar, kocalarından ayrılabilmek için, onlar üzerindeki mehr-i müeccel ve mu'accele haklarından vazgeçmeyi bile göze alabiliyorlardı.¹¹ Benzer durum, Osmanlı Kıbrısı'ndaki boşanmak isteyen kadınlar arasında da görülüyordu.¹² Dolayısıyla, Osmanlı toplumunda kadınlar da eşlerini boşayabiliyor, koca da bunu kabulleniyordu.¹³ Eşlerin birbirinden ayrılmak istemesinin nedenleri, ekseriyetle geçimsizlik (aralarında hüsni mu'aşeret mümkün olmaması) olarak belirtiliyordu. Boşanmalar, Mahkeme'de gerçekleştiriliyor ve böylece hukukî bir hüviyet kazanıyordu. Eşler arasındaki ayrılmalar, Osmanlı toplumunda sadece Müslimler arasında değil gayrimüslimler arasında da gerçekleşiyordu.¹⁴

Kadınların, eşlerinden ayrıldıktan sonra, bazan boşandığı kocasına karşı, "nafaka" ve "kisve" ile "mehr" davası açması söz konusu olabilirdi. Boşanan çiftlerin, boşanma ile sonuçlanmış evliliklerinden çocukları da olabilirdi.¹⁵ Sinop şehrinde, evliliklerinden çocukları olan eşlerde de, boşanmalara rastlanıyordu. Ancak bunun pek yaygın olmadığı dikkat çekmektedir. Boşandıktan sonra yeni evlilik gerçekleştiren tarafın, bu yeni evliliğinden de çocukları olabiliyordu.¹⁶

Evlilik içindeki sorunlardan biri de, eşlerden birinin ölümüdür. Böyle durumlarda diğerinin, daha sonra yeni bir evlilik yaparak yeniden bir aile kurduğu görülmektedir.¹⁷ Bu yeni evliliği, bir tarafın ölümüyle birlikte, yalnız kalmış kadın veya erkek gerçekleştirebilmektedir. Fakat, bu uygulamanın, dönemin Osmanlı toplumunda ne derece yaygın olduğunu tayin ve tespit etmek oldukça zordur.

B. Kadınların Aile İçindeki Yeri

Günümüzde de rastlandığı gibi Osmanlı toplumunda bazı kadınlar, aile üyelerinin tamamını yitirip, toplumda tek başına hayatlarını sürdürmek durumunda kalabiliyorlardı. Böyle bir durumu yaşayanlar arasında ilginç örnekler rastlanmaktadır. İhtiyar ve kimsesiz kalan bu kadınların, kendilerine ölünceye kadar bakacak kimseler aradıkları, mal ve para varlıkları sayesinde kendilerini ihtiyarlıklarında güvence altına almaya çalıştıkları görülmektedir.

Onlar, ölünceye kadar bakmak (nafaka ve kisve bahasını ve sair levazimatını görmek) şartıyla, birine bütün mallarının sadece tasarrufunu verip, evinde de oturmasına müsaade ediyor, kendilerine bakacak ve koruyacak himayeciler buluyorlardı. Ancak bu tür bakım anlaşmalarının, bazan kadınla ona bakacak olan kimse arasında sorunla bittiği ve anlaşmanın feshi ile sonuçlandığı da oluyordu. Bu tür anlaşmalarda tarafların başlangıçta birbirlerine verdikleri sözleri tutmadıkları anlaşılmaktadır. Özellikle kadınlar, şart hilafına kendisine bakmadığı gerekçesiyle, karşı tarafı dava ediyor ve Mahkeme'den, mallarının bu kişi tarafından tasarruf edilmesinin reddedilmesini istiyordu.¹⁸

XVIII. YÜZYILDA AİLE: SİNOP ÖRNEĞİ

Ailede hakimiyeti örfen ve hukuken erkekler taşımakla beraber, Osmanlı toplumunda kadınlar da, haklarını arayabilmekte ve bu uğurda mücadele etmekteydiler. Eğer haklı iseler, Mahkeme tarafından hakları iade edilmekteydi. Bu, Müslümanlar kadınlar için olduğu kadar gayrimüslimler kadınlar için de geçerliydi.¹⁹ Bununla birlikte iddia ettikleri haklarını alamayan kadınlara da rastlanıyordu.²⁰

Müslüman kadınların hakları arasında belgelerde en çok dikkat çeken, mehr-i müeccel ve mu'accele idi. Bu haklarını mirasçılardan layıkıyla alabilmek için, onları dava edip, bu haklarının kocasının terekesinden tahsil edilmesini isteyebilir ve dava sonucunda da elde edebilirlerdi.²¹ Mahkeme'deki işlerini takip etmek için kadınların, kendilerine vekiller tayin ederek, bunlar vasıtasıyla dileklerini Mahkeme'ye ilettikleri görülmektedir.²²

B. 1. Çok Eşlilik Meselesi

Bu husustaki bilgiler, XVIII. yüzyıla ait "Sinop Şer'iyeye Sicilleri"nden tarama suretiyle tespit edilmiş 26 terekeye dayanmaktadır. Tablo halinde de belirtilen bu 26 tereke sahibinden 3'ü kadın 23'ü de erkektir. Kadınlardan ikisi Müslim biri de gayrimüslimdir.

Tabloda yer alan 23 tereke sahibi erkekten ikisinin çok eşli olduğu görülmektedir: Bunlardan biri (1/23'ü) 3 eşli, diğeri de (1/23'ü) 2 eşlidir. Geriye kalan 21'i (21/23'ü) ise tek eşlidir. Buna göre, XVIII. yüzyılda Sinop şehrinde erkeklerin, yüzde üzerinden toplam %8,694'ü çok eşli olup bunun %4,347'si üç eşli, %4,347'si de iki eşlidir. Geriye kalan %91,304'ü ise tek eşli aile reisidir.

O halde, yukarıdaki bilgilerden, söz konusu dönemde Sinop şehrinde, tek eşliliğin yaygın olduğu şeklinde bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber, az da olsa Sinop'ta çok eşliliğin de mevcut bulunduğu şahit olunmaktadır.²³

Sinop'ta çok eşlilik hakkında gördüğümüz sonuca benzer bir durum, hakkında incelemeler gerçekleştirilen diğer Anadolu şehirlerinde de görülmektedir. Nitekim, XVII. yüzyıl İstanbul'u²⁴ ile XIX. yüzyıl Kayseri'si²⁵ üzerine yapılan incelemelerde benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Diğer şehirler üzerine yapılacak çalışmalar sonucunda, Osmanlı'da aile anlayışı hakkında, yanlış bilinen veya bilinmeyen birçok hususun ortaya çıkacağı muhakkaktır.

Sinop'taki çok eşlilik konusunda dikkat çeken bir diğer önemli husus da, çok eşli olanların şehrin zengin insanlarından olmamasıdır.²⁶ Üç eşli olan tereke sahibinin "Seyyid veya Çelebi", 2 eşlinin ise "Beyk" zümresinden olduğu dikkat çekmektedir. Bunlardan üç eşli olanı Sinop'un Şeyh mahallesi, iki eşli olanı da Sinop'un Yaykıl nahiyesi ahalisindedir. Tek eşli olanlar ise, ikisi hariç, şehrin muhtelif mahallelerindedir. Tek eşlilerin ikisinin köyde meskun oldukları anlaşılmaktadır.

C. Ailenin Nüfusu

Aile'de nüfus, terekelere göre, tereke sahibinin kendisi, eşi veya eşleri ile çocuklarından meydana gelmektedir. Ayrıca, aile nüfusu içinde, onlarla birlikte yaşayan köleler (ğulamlar) de burada belirtilmektedir. Bir Osmanlı ailesinin, karı koca ve çocuklar olmak üzere, genellikle 4-7 kişiden oluştuğu konusunda görüşler vardır.²⁷ Bu durum, Sinop'taki aile nüfusuna uygun düşmektedir. Nüfus olarak, Sinop'ta çocuklu aileler olduğu gibi, sadece çiftlerden oluşan çocuksuz ailelere de rastlanmaktadır.²⁸ Her ikisi de, akrabaları ile

XVIII. YÜZYILDA AİLE: SİNOP ÖRNEĞİ

bütünlük ve iççelik içinde bulunmaktadır. Dedelerin, o yoksa amcaların yetim kalan çocuklarla yakından ilgilenmeleri, onları himaye ve koruma altına almaları, yetişmelerini sağlamak amacıyla da Osmanlı Mahkemeleri'nin her şeyden önce bu kimseleri vasîlikle mükellef tutmaları bunu göstermektedir. O halde aile nüfusu, akrabalar ile birlikte, geniş bir insan kütesine ulaşmaktadır.

C.1. Ailelerdeki Çocuk Sayısı

Esasen Sinop'taki ailelerin bütününe ne kadar çocuk sahibi olduklarını tespit etmek, mevcut kayıt ve bilgilere göre zordur. Çünkü, incelediğimiz dönemde, şehirdeki çocukların sayısı konusunda tutulmuş özel kayıtlara rastlanmamaktadır.²⁹ Bu husustaki bilgiler, tereke kayıtlarından, miras taksimi dolayısıyla ancak öğrenilebilmektedir. Bu veriler ise, bir şehirde bulunan bütün ailelerin çocuk miktarlarını belirlemeye yetmemektedir. Çünkü, bütün terekelerin mahkemelere intikal ettirilip ettirilmediği konusunda elimizde kesin deliller yoktur. Yani, her ölen kişinin bıraktığı mal, mülk ve eşyaların mahkemelerde oluşturulan tereke davaları sonucu hak sahipleri arasında taksim edildiği konusunda kuşku vardır.³⁰ Terekelerin kaydedildiği Osmanlı mahkemeleri tutanakları olan "Şer'îye Sicilleri"nin, bir silsile halinde bütün yılları kapsayacak şekilde günümüze intikal etmemeleri, çoğunun şu veya bu şekilde yok olması, ailelerdeki çocuk sayısını tespit işini güçleştirmektedir. Dolayısıyla, toplumdaki her ölüm hadisesine bağlı olarak yapılan tereke kayıtlarını izleyebilmek ve çocuk sayılarını belirleyebilmek, bu sebeple mümkün olmamaktadır.

O halde bir idarî birim veya şehir merkezindeki bütün ailelerin, ne kadar çocuk sahibi olduklarını, sadece belli yıllara ait "Şer'îye Sicilleri"ndeki tereke kayıtlarına bağlı olarak belirlemek mümkün olmayacaktır. Ölen kişilerin bıraktıkları mal, mülk ve eşyalarını içeren terekelerin, mahkemelere intikal etmeleri oranında ancak, bir ailedeki çocuk sayısı belirlenebilmektedir. Ama mahkemelere intikal etmeyenlerinki değil.

Bu durumda, bir idarî birimdeki şehir, kasaba ve köylerin aile nüfusları ve çocuk miktarları konusunda yapılan tespitler, eksik olacaktır. Tespit edilen rakam, idarî birimdeki bütün çocukların değil, sadece tereke sahibi şahısların ailesine ait çocukların sayıları olacaktır. Bu eksikliğe rağmen, yine de bir kısım neticelere ulaşmak mümkün olabilmektedir. Hiç olmazsa, elimizdeki defterlerde bulunan tereke kayıtlarını dikkat ve titizlikle tarayarak, belli yıllar arasındaki çocuk sayılarına erişmek mümkün olabilir. Çalışmamda izlenen yol bu olmuştur.

Tabloda da görüleceği üzere³¹, XVIII. yüzyıla ait Sinop Şer'îye Sicilleri'nden tarama yöntemiyle tespit edilen üçü kadın 26 tereke sahibi insanın, çocuklarının toplam miktarı 56'dır. 26 aileye ait olan bu toplam 56 çocuğun ailelere göre dağılımı, Osmanlı toplumundaki ailelerin sahip oldukları çocukların miktarı hakkında, bilinenlerin aksine bir durum sergilemektedir. Bu 26 aile içinde, bir çocuklu 10 aile, iki çocuklu 9 aile vardır. Geri kalanlarından da üç çocuklu 2 aile, dört çocuklu 3 aile, beş çocuklu 2 aile vardır. Yüzde olarak bu rakamları değerlendirecek olursak, tereke sahiplerinin %38,461'i bir çocuklu, %34,615'i iki çocuklu, %7,692'si üç çocuklu, %11,538'i dört çocuklu, %7,692'si de beş çocuklu idi. Ortaya konan bu verilerde, Sinop'ta, tek eşlilikte görüldüğü gibi, az çocuklu aile sayısı hakim durumdadır.³² Az çocuklu aileden kasıt, bir veya iki çocuklu ailelerdir.

56 çocuğun yaşları birbirinden farklıdır. İçlerinden bir kısmı büyük, bir kısmı küçük, bazıları da henüz doğmamıştır. Bu çocukların 13'ünün küçük, 2'sinin büyük, 3'ünün de doğmamış olduğu anlaşılmaktadır. Geri kalan 38 çocuğun yaş olarak durumu anlaşılamamıştır. 38

XVIII. YÜZYILDA AİLE: SİNOP ÖRNEĞİ

çocuktan bazılarının küçük, bazılarının da büyük olma ihtimali bulunmaktadır. Tereke ile vasîlik ve nafaka davalarında çocukların özellikle küçüklüğüne işaret edilmesi, diğer konularda çocukların küçüklük ve büyüklük durumundan bahsedilmemesi dikkat çekmektedir.

C. 2. Çocukların Durumu

XVIII. yüzyıl Osmanlı toplumunda çocukların, devlet tarafından hukuken himaye ve koruma altına alındığı görülmektedir. Ailesini kaybeden ve kimsesiz kalan çocukların belli bir aile terbiyesi içinde, diğer aile çocukları gibi sağlıklı yetiştirilmesinin hedeflendiği anlaşılmaktadır. Bu uygulamalar ile Osmanlı devrinde, günümüzde hemen hemen her ilde rastladığımız "Çocuk Esirgeme Kurumları"na pek ihtiyaç kalmıyordu. Zira, kimsesiz çocuklar sokaklara terkedilmiyordu. Hatta anne ve babası ölüp yetim kalan çocuklar, başı boş veya rastgele herhangi bir kimsenin veya akrabasından birinin insiyatifine de terk edilmiyordu.

Devletin, "Şer'î Mahkemeler" vasıtasıyla, yetim veya kimsesiz kalan çocukların aile terbiyesi ve kültürü almaları, istikballerinin hazırlanması için bir düzen kurduğu anlaşılıyor. Bu düzen, "vasîlik" ve "nazırlık" adıyla topluma ve tutanaklara yansımıştır.

Kurulan düzen içinde, belirtilen amaç için, dürüst, ehliyetli, dindar ve vasîlik işlerini yapmağa muktedir kimseler, küçük kız veya oğlan çocuklarına "vasî" tayin ediliyorlardı. Çocuklara vasî tayin olabilmek için, yukarıda belirtilen özellikleri taşımak gerekiyordu. Dolayısıyla devlet, kimsesiz veya yetim kalan çocukların sosyal ve ekonomik güvencesi olmuş, onların geleceğini, yaptığı bu uygulama ile garantisi altına almış bulunuyordu. Bunu, hukuken ve denetleyici bir şekilde, gerçekleştiriyordu.

Yetim kalmış veya kimsesiz çocuklara devlet, "vasî" tayin ederken, tayin olacak şahısın belirtilen özelliklere sahip olmak şartıyla, öncelikle çocuğun kendi ailesinden ve yakınlarından, yakını yoksa dışarıdan güvenilir insanlar olmasına özen gösteriyordu. Çocuğun yakınları olarak geçen vasîler arasında, çocuğun annesi, babaannesi veya anneannesi ile dedesi, amcası, amcasının oğlu yani ölen kişinin kardeşinin oğlu, halası ve teyzesi sayılabilir.³³

Babadan yetim kalmış bir çocuğa, annesi yaşıyor olduğu halde, akrabalarından bir başka kimse de vasî tayin edilebiliyordu. Bu durumdaki "vasî"nin baba soyundan gelen akrabalar arasından seçildiği dikkat çekmektedir.³⁴ Anneden yetim kalan bir çocuğa ise, baba sağ olmasına rağmen, anneannesi "vasî" tayin edilebiliyordu.³⁵

Vasîler arasında görevlerinde suistimal yapanlara da rastlanıyordu. Onlar, vasîlik görevini layıkıyla yapmayıp, vasîsi olduğu çocuğun mal ve mülklerini kendi hayatlarına ve masraflarına sarf ediyorlardı. Bu nedenden dolayı, onlar "vasîlik" görevinden alınarak yerine bir başkası tayin ediliyordu.³⁶

Devlet, çocukların güvencesini sağlamak için sadece onlara "vasî" tayin etmekle kalmıyor, bunların çocuklara karşı görev ve yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini de denetliyordu. Bunu, yine Mahkemece tayin edilmiş "nazır" adı verilen başka kişiler eliyle yapıyordu. Vasîleri denetlemek üzere tayin edilen "nazır"ın da güvenilir ve işin ehli kimselerden olması gerekiyordu.³⁷

XVIII. YÜZYILDA AİLE: SİNOP ÖRNEĞİ

Osmanlı mahkemelerinde, gerek "vasî" gerekse "nazır" tayini yapılırken, aynı şehir veya yerlerdeki itimat edilir insanların, onların güvenilir ve işin ehli kimselerden olduklarına şahitlik etmeleri esas alınıyordu.³⁸ "Vasî" ve "nazır" olmak basit bir iş değildi. Sorumluluk gerektiriyordu ve manen ağırdı. Bu nedenle, vasî ve nazır tayin olacak kişilerin, çocukların vesayet ve nazırlıklarını, mahkemede şahitlerin şahitlikleri altında, gönüllü olarak kabul ve resmi muamelelerini taahhüt etmeleri gerekiyordu.³⁹ Şahitler huzurundaki bu işlemlerden sonra ancak vasîlik ve nazırlık görevi meşruiyet kazanıyordu.

Devlet, sadece dünyaya gelmiş çocukların değil daha doğmamış fakat babası ölmüş çocuklar için de aynı yolu izliyordu. Bu doğmamış çocuğa da, annesi ve ablasından başka, kendisine intikal eden mirasını dünyaya gelinceye kadar korumak, doğduktan sonra büyü çağına kadar işlerini görmek için, mütedeyyin (dindar), muktedir bir "vasî" tayin ediyordu. Mahkeme kanalıyla gerçekleştirdiği bu uygulamayı, İmam Ebu Yusuf Hazretleri'nin görüşüne bağlı olarak yaptığı anlaşılıyor.⁴⁰

Toplumdaki bu uygulamayı devlet, sadece Müslim çocuklarına değil gayr-i müslim çocuklarına da yapıyor ve onlara da sahip çıkıyordu. Dolayısıyla Osmanlı hukuku, gayrimüslimler için de tatbik ediliyordu. Mahkemeler, gayrimüslim çocukların himaye ve korunmaları, işlerinin görülmesi, miras mallarının korunması için, Müslim ailelerde olduğu gibi, en yakınlarından olan kimseleri onlara "vasî" tayin ediyordu.⁴¹

"Vasî" tayin edilen kimselerin, gerekli vasîlik hizmetini yürütebilmeleri için, yine Mahkeme'ce kendilerine günlük olarak para veriliyordu. Bu paranın, mal-ı mevkuftan tahsis edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Doğmamış çocuk için tayin edilen "vasî", günlük 7 akçe ücreti mal-ı mevkuftan almak üzere, bu görevi üstlenmişti.⁴²

"Vasî" tayin edilen kimselerden, çocukların haklarını korumaya ve gerektiğinde Mahkeme'de davalarını takip etmeye çalışmak yerine onların mallarını kendi amaçları doğrultusunda kullananlara rastlandığı gibi,⁴³ bu görevi layıkıyla yapanlar da vardı.⁴⁴

C. 3. Ailede Ölümler ve Ömür

XVIII. yüzyılda, yaklaşık 8 yıllık (1149-1150, 1156-1160 H.) bir dönem için, tarama yöntemiyle belgelerden tesbit edilen ölüm çeşitlerine göre, Sinop şehrinde 51 ölüm hadisesinden 44'ü normal bir şekilde (bunlar, belki belgelerde belirtilmeyen bir hastalığa bağlı olarak da gerçekleşmiş olabilir), 5'i katledilmek (öldürülmek), 2'si de denizde boğulmak suretiyle hayatını kaybetmişlerdir. Bunların 12'si kadın, 38'i de erkektir. Birinin cinsiyeti belgelerden anlaşılamamıştır. Ölen erkeklerden biri yeniçeridir. Biri rahip olmak üzere iki de zimmî vardır. Ölen kadınlardan biri gayrimüslime geri kalanı Müslümandır.

Sinop şehrinde görülen ölümlerin, sadece bu şehrin sakinlerine ait olmadığı anlaşılmaktadır. Bir iş sebebiyle veya misafir olarak şehre gelen insanlar arasında da ölenler bulunmaktadır. Sinop şehrindeki Ömer Ağa Hanı'nda, misafir iken nereli olduğu anlaşılamayan bir şahsın ölüm hadisesi ile Amasya'lı bir şahsın şehirdeki ölümleri, buna örnek verilebilir. Sinop kazasının muhtelif köylerinden olup şehre gelerek burada ölenlere de rastlanmaktadır.

Ölümlerin üçü denizde gerçekleşmiş olup bunlardan ikisi belirttiğimiz gibi boğulmak suretiyle olmuştur. Başka sahil şehirlerden Sinop'a gelirken yolculuk sırasında ölenlere de rastlanmaktadır.

XVIII. YÜZYILDA AİLE: SİNOP ÖRNEĞİ

Sinop'lu olup da Sinop dışında ölenler de vardır. Bu şekildeki ölümlerden biri Amasya'da biri "diyar-ı ahar"da, ikisi de hac yolunda gerçekleşmiştir. Hac yolunda ölenlerden birinin ölümünün Mekke'den Medine'ye giderken olduğu anlaşılıyor. "Diyar-ı ahar" da ölenin ise kadın olduğu görülüyor.⁴⁵

Ekseriyeti aile reisi olan tereke sahiplerinin, ömür çizgileri veya ne kadar yaşadıkları, yani ortalama ömürleri konusunda kesin rakamlar vermek, mevcut bilgilere ve tereke kayıtlarına göre güç görünmektedir. Bununla birlikte bu konuda birtakım ipuçları yakalamak ve ortalama görüşler ortaya koymak mümkün olabilmektedir. Bu konuda özellikle tereke sahiplerinin çocuklarının durumu bize bir ipucu vermektedir. Çocukların küçük veya büyük oluşları, atalarını ne zaman kaybettiklerine işaret ettiği gibi, bir babanın küçük çocuklara sahip olması da, biyolojik olarak, o tereke sahibinin bir tahminle genç veya orta yaşlı bir aile reisi olduğunu göstermektedir. Büyük çocuk sahiplerinin ise, orta yaşın üstünde ve ihtiyar olmaları icap eder. Buna göre, tabloda gördüğümüz 11 küçük, 3 doğmamış toplam 14 çocuğun, babalarını genç veya orta yaşlarda kaybettiği söylenebilir. 2 çocuğun ise, belli bir olgunluğa ve büyüklüğe eriştikten sonra, babalarını kaybettiklerini anlıyoruz. Bu da onların, babalarını, ihtiyar iken kaybettiklerini göstermektedir. Toplam 56 çocuktan geriye kalan 30 çocuğun ise atalarını genç iken mi ihtiyar iken mi kaybettikleri anlaşılmalıdır.

D. Aile İçi İlişkiler

Sinop'taki ailelerin, kendi içlerinde birtakım ilişkilerde bulunduğunu, belgelerden anlıyoruz. Bu ilişkilerden bazılarının hoşnutsuzlukla ve sorunla bitenleri vardı. Eşler arasındaki kavgalar (geçimsizlikler), gelin-kaynana ilişkileri ile kaynana-damad ilişkileri bunlar arasında belirgin örneklerdir. Aile içi ilişkiler çerçevesinde aile üyeleri arasındaki alışverişleri de burada belirtmek gerekir.

Sonucu çoğu zaman boşanmalara kadar giden eşler arasındaki kavgalar ve geçimsizlikler, ailenin dağılmasına neden olmaktadır. Boşanma nedenleri arasında bu durum dikkat çekmektedir.

Gelin ve kaynana arası ilişkiler ile kaynana ve damat arası ilişkilerde de zaman çeşitli nedenlerden dolayı, huzursuzluk çıkıyor ve bu Mahkeme'ye intikal ediyordu. Gelin ile kaynana arasındaki anlaşmazlıklar arasında, özellikle kocası ölen gelinin eşinin terekesinden alacağı "mehr-i müeccel"inin değeri dikkat çekiyordu.⁴⁶ Kayseri'de de kızını öldürmesinden dolayı, bir kadın ile damadı arasında, bir anlaşmazlık meydana gelmiş, durum ilgili makama intikal etmişti.⁴⁷

XVIII. yüzyılda Sinop şehrinde alış-verişler, sadece bu şehre dışarıdan gelen tüccarlar, şehirdeki esnaf ve zanaatkarlarla halk arasında gerçekleşmekle kalmıyordu. Aynı zamanda aile içinde eşler arasında da bir takım alış-verişler gerçekleşiyordu. Ev, bağ, hayvan v.s. mal ve mülkler üzerinde eşlerin alış verişlerini gerçekleştirdikleri görülüyordu. Bu tür alış verişler, Mahkemeler'de hukuken gerçekleştiriliyordu.⁴⁸

Kuşkusuz aile içi ilişkiler konusunda bu tesbitlerin cins ve sayısını çoğaltmak mümkündür. Ancak belgeler ışığında yapılan tesbitler bunlardan ibarettir.

E. Ailenin Yayılması ve Dağılması

Toplumda aileler, belli bir dönem sonra, küçük küçük parçalara bölünüyordu. Bu bölünme,

XVIII. YÜZYILDA AİLE: SİNOP ÖRNEĞİ

birtakım nedenlerden dolayı, özellikle toplu olarak "ev göçü" ile yerini yurdunu terk etmek veya aile üyelerinden birinin veya birkaçının uzaklara gitmesi şeklinde olabiliyordu. Bununla birlikte, aile içindeki çocuklar, her biri büyüdükten sonra evlenip kendi ailelerini kuruyor, "küçük aile" tipini meydana getiriyorlardı. Bu çocuklar arasındaki bazı delikanlılar ise, tek olarak göç edip ailelerinden uzaklaşıyor, büyük şehirlerde özellikle de İstanbul'da bekâr odalarında hayatlarını devam ettirmeye çalışıyorlardı. Aralarında, Anadolu'dan kilometrelerce uzakta müstakil Osmanlı eyaletleri için asker yazılıp bir müddet sonra bu memleketlerde evlenip kalan, burada girdikleri meslekte sivrilip, yükselen delikanlılar da vardı.⁴⁹ Bunların bir kısmı da tahsil sebebiyle ailelerinden ayrılabilirlerdi. Sinop şehrinde bu şekilde yayılmış ve dağılmış aile örneklerine tesadüf edilmektedir.

Sadece erkek çocuklar değil, kız çocuklar da, kardeşlerini ve diğer aile üyelerini memleketlerinde bırakıp, göç ederek ailelerinden ayrılıyor, İstanbul'a gidiyorlardı. Göç ettiği yerde, eşi ile birlikte hayatını sürdürüyordu. Bunlar, zaman zaman doğduğu memleketine iş veya değişik sebeplerle ziyarette bulunabiliyorlardı. Göç edip başka yerlere yerleşenler ve yerleştiği yerden, zaman zaman Sinop'ta kalan ailesini ziyarete gelenler arasında, gayrimüslimler de vardı.⁵⁰

Ailelerin yayılması ve dağılması örneklerine şehirde olduğu kadar köylerde de rastlanıyordu. Köylerden şehire göç eden insanlar, burada bir iş kurup hem buradaki işini hem de geldiği köyündeki işlerini yürütmeye çalışıyorlardı.⁵¹ XVIII. yüzyılda Karadeniz'in en işlek ve önemli limanı özelliğine sahip Sinop, hem göç veren hem de göç kabul eden bir yer olarak dikkat çekiyordu. Sinop ayrıca kendi idarî birimi bünyesinde de göçe maruz kalıyordu. Sinop kazası dahilindeki köylerden, Sinop şehrine birçok göçün yapıldığı görülmüştü. Sinop şehrinde ölen kişilerin bıraktığı terekeler, buna dair örnekleri tespit etmemizi sağlamakta ve bu göç hâdisesine şahitlik etmektedir. Bütün bu örnekler, köyden şehire göç edenlerin geldikleri köyler ile bağlarını koparmadıklarını, aynı zamanda hem şehirde kurdukları işlerinden dolayı esnafılık, zanaatkârlık veya işçilikle uğraştıklarını, hem de köylerinde çiftçiliği yürüttüklerini, bahçede ağaçlar yetiştirerek bahçecilik yaptıklarını ve hayvancılıkla meşgul olduklarını göstermektedir. Bu; bugün Anadolu'nun birçok şehirlere göç vermiş köylerin insanların özelliğini göstermektedir. Günümüzde de birçok Anadolu köylüsünün, köyüyle bağlantısını kesmeyip, geldiği köydeki arazisini, bağ ve bahçesini işletmeye çalıştığını biliyoruz. Köylerden şehire yerleşmelerin bu örneklerde sebebi pek bilinmemekle beraber, hiç kuşkusuz bu göç olaylarının arkasında yatan gerçek nedenler arasında, bir görev, bir zanaat veya köyün ve şehrin ekonomik ve sosyal şartları sayılabilir.

F. Ailede Miras Sahipleri

Osmanlı toplumunda aile üyelerinden birinin ölümü halinde hayatta kalanların onun bıraktıklarını hukuken paylaşmaları gerekiyordu. Ölen kişinin bıraktıklarına Osmanlı belgelerinde "tereke" veya aynı kökten gelen "metrukât" tabirleri kullanılıyordu. Ayrıca buna "miras" dendiği de oluyordu.

"Tereke", Arapça bir kelime olup, terk etmek, bırakmak anlamlarındaki fiilden türeyen bir isimdir. Ölen kişi, sahip olduğu bütün varlıklarını dünyada bırakıyor veya onları terk ediyordu. Bu nedenle, Osmanlı hukukunda ölen kişinin geride bıraktığı mal, mülk, eşya ve paraları içeren bütün varlığına "tereke" denmekteydi. Aynı soydan demek olan "irs"den türeyen "miras" kelimesi de, Arapça olup, ölen kişinin bıraktıklarının kanunen yaşayan ve hak eden aile üyelerinin her birine düşen payları anlamında idi. Dolayısıyla Osmanlı hukukunda kullanılan bu "tereke" ve "miras" deyimleri içerik olarak birbirleriyle örtüşüyordu.

XVIII. YÜZYILDA AİLE: SİNOP ÖRNEĞİ

"Tereke"nin tesbit ve maddi olarak değerinin tayin edilmesinden sonra ancak, her bir hak sahibine düşen "miras" belirlenebiliyordu.

Sinop'taki ailelerde eşlerden birinin ölümü halinde, terekesi (bıraktıkları), aile üyeleri arasında taksim ediliyordu. Eğer ölen kişinin çocukları yok ise, bu kez, terekesi sadece eşi ve akrabalarından hak sahipleri arasında pay ediliyordu. Bunda, ölen eşlerden birinin erkek veya kadın olması fark etmiyordu. Her iki durumda da "tereke" hak sahipleri arasında bölüşüyordu. Hak sahipleri arasında ölen kadının kardeşi ve amcasının küçük oğlu da yer alıyordu.⁵² Evli iken ölen bir kadının terekesi de, kadının babasına, annesine ve evlatları ile kocasına intikal ediyordu.⁵³ Ancak burada dikkat çeken bir husus, ölen kadının terekesi arasında, geride bıraktığı kocasının üzerinde kalan "mehr-i müeccel ve mu'accele" ile "altın bilezik" v.s. alacakları da vardı; bu hakları da, mahkemede tereke tutarı içine dahil ediliyor ve varislere pay ediliyordu.⁵⁴

Miras taksimi hakkında yapılan bu uygulamalar, gayrimüslim (zimmî) Osmanlı tebası üzerinde de gerçekleştiriliyordu: Ölen zimmîlerden birinin terekesi, hak sahibi varisler arasında pay edilmişti. Varisler arasında ölenin eşi ve erkek kardeşi vardı.⁵⁵ Sadece kızları olan bir tereke sahibinin mirasının da eşi, kızları ve erkek kardeşinin oğluna taksim edilmesi söz konusu olmuştu.⁵⁶

Ölen kişinin bıraktığı terekenin varisler arasında taksimi iki şekilde gerçekleşiyordu. Birincisi, tereke mallarının kıymeti takdir olunarak varislere doğrudan pay edilmesi,⁵⁷ ikincisi tereke mallarının şehirdeki Sûk-i sultanî denilen resmî pazar yerlerinde açık artırma usulüyle satılıp, gerekli vergiler düşüldükten sonra, varisler arasında taksimi idi.⁵⁸ Bu ikinci şeklin, varislerin anlaşamamaları halinde gerçekleştiği görülüyor. Esasen, miras taksiminin sorunsuz ve doğru olması veya resmîyet kazanması için, Osmanlı mahkemelerinde işlem görmesi gerekiyordu. Bu nedenle de miras taksimlerinde, resmî yol tercih ediliyordu.

Kimsesiz ölenlerin terekeleri, şehirdeki, Beytü'l-mâl-ı âmme'ye intikal ettiriliyordu. Burada intikal ettirilen, terekenin "Sûk-i sultanî"de satıldıktan sonraki nakid değeri idi. İşte bu değer, "miras" adıyla topluma yansiyordu.

Gerek, tereke davalarında hak sahiplerine mirastan düşen miktar verileceğinde, gerekse kimsesizlerin terekelerinin "Beytü'l-mâl-ı âmme"ye intikalinde, terekelerin toplam değeri üzerinden, "mührü'l-ihracat" adı altında vergiler tahsil ediliyordu. Bu vergi, "huddamiye", "kâtibiye", "çukadariye", "muhzırıye", "dellâliye", "hammaliye" kalemleri altında toplanıyordu. Her zümreye mensup kişilerin "tereke" tutarlarından, henüz varislere taksimat yapılmadan, bu vergiler alınıyordu. Müslim veya gayrimüslim, askerî, ilmî ve dinî zümreden olması fark etmiyordu.⁵⁹

II. Ailelerin Ekonomik Durumu

XVIII. yüzyıl Osmanlı toplumunda ailelerin ekonomik durumları konusunda bilgiler, belirli kaynaklara özgü kalmaktadır. Bu konu hakkında en sağlıklı bilgileri, kuşkusuz ölen aile reislerinin Osmanlı mahkemelerinde kayda geçirilen "terekeler"inden izleme olanağı vardır. Konu hakkında ileri sürülen fikirler bu nedenle, ekseriyetle bu kaynaklara dayanmaktadır.

Sinop şehrindeki ailelerin ekonomik durumları birbirinden farklılık arz etmektedir. Bu farklılıkları görebilmek için incelemeye alınan aile örnekleri, onların reislerinin terekeleri Mahkeme tutanaklarına geçenlerdir. Bu aileler içinde, aile reislerinin çalışma alanları,

XVIII. YÜZYILDA AİLE: SİNOP ÖRNEĞİ

sabunculuk, kasaplık, serdellalık, demircilik v.s. mesleklerden olanlar vardır. Aralarında birçok işyeri sahibi olup, mal, mülk ve parası bulunan zengin aileler vardır.

Terekesi 790 kuruş 12 para tutan ve tuzcu dükkânı, sabuncu kârhânesi (imalathânesi), sabuncu dükkânı sahibi olan Abdülmennan oğlu Mustafa'nın oğlu Ahmed ile terekesi 660 kuruş tutan ve kârhâne (imalathâne), bakkal dükkânı, semerci dükkânı vs. dükkân sahibi bulunan Sabunî Ali bin Receb'in, o demin Sinop şehri zengin esnaf ve zanaatkârları arasında yer aldığı, diğerleri arasında bu insanların terekelerinin hemen fark edildiği bu çerçevede belirtilmelidir.

Aile reislerinin, birden fazla iş alanında faaliyet gösterdiğine, sermayesini ve ekonomik güçlerini artırmaya çalıştıklarına şahit olunmaktadır.⁶⁰ Bu amaçla onlar, ev, köşk, havlu, dükkân, mağaza, kârhâne (imalathâne), fırın, bakkal dükkânı v.s. gibi ticarî mülklerle beraber bahçe, bağ, tahıl, anbar, çeşitli hayvanlar ile bunlar için yapılmış dam ve samanhâne gibi ziraî mallara sahip olmuşlardı. Ayrıca, başka kişilerle ortaklıklar kurmuşlar, onlara borç para veya mal verdikleri gibi almışlardı.

Ekonomik güç bakımından farklılıklar gösteren aile reisleri, toplum içindeki tabakalaşmaya göre, muhtelif zümrelerdendi. Aralarında esnaf veya zanaatkâr olanları bulunduğu gibi, "zâde" adıyla anılan eşraf kesiminden kimseler, "din" veya "tasavvuf" ehlinde olanlar vardı. 23 erkek tereke sahibininin 4'ü ser-dellal, demirci, kasap, sabuncu gibi meslek erbabından, 7'si Haleb-zâde, Tutmak-zâde, Şehriman- oğlu, Keçi-oğlu, Tiryaki-oğlu, Çakmak-oğlu, Suhte-oğlu diye anılan eşrafdan, 5'i molla, seyyid veya çelebi, hacı sıfatıyla anılan ilim, tasavvuf veya din erbabından, 6'sı da sıfatı anlaşılmayan kimselerdendi.

Örnek olarak incelediğimiz Sinop şehrindeki bu aile reislerinin çoğunun, köyden şehire göç ederek veya şehirde yaşıyor iken köylerle ilişki kurarak, hem şehirde kurdukları işleri geliştiren hem de geldikleri asıl köylerindeki veya ilişki kurdukları köylerdeki mal ve mülkleri işleten kişiler olduğu dikkat çekmektedir.

Sonuç

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, XVIII. yüzyılda Sinop şehrinde, ekseriyetle "küçük aile" tipi hakim durumdadır. Küçük aile etrafında, ailenin yakınları olan akrabalar bulunmaktadır. Çocuklu aile, çocuksuz aile, kimsesiz kalanlar ve misafirler Sinop'taki aile hayatında dikkat çeken örneklerdir.

Aile nüfusu içinde, anne, baba, çocuklar bulunmaktadır, eğer varsa ailenin köleleride (ğulamları) bu kurum içinde yer almaktadır. Aile kurumunda, anneden ve babadan yetim kalan çocuklar dikkat çekmektedir. Bunlar, devlet tarafından himaye altına alınmaktadır. Bu maksatla devlet, çocuklar hakkında "vasî" ve nazır" adıyla sorumlular tayin etmektedir ve çocuklara bakmaları için onlara "nafaka" adıyla belli miktarda günlük para tahsis etmektedir.

Sinop şehrinde, incelenen 26 aile içinde, çok çocuklu aile sayısı azdır. Çocuklu aile sayısı, çocuksuz ailelere göre daha fazladır. En fazla bir veya iki çocuklu aileye rastlanmaktadır. Sinop şehrindeki bu görünüm, klasik Osmanlı aile tipi şeklinde gösterilen "çok çocuklu aile" imajına muhalif, bir durum göstermektedir. Bu, sadece sahil şehri olan Sinop'ta değil, iç bölgelerdeki Kırşehir ve Tokat gibi şehirlerde de görülmektedir.

XVIII. YÜZYILDA AİLE: SİNOP ÖRNEĞİ

Aile, resmî olarak Osmanlı Mahkemeleri'nde şahitler huzurunda yapılan evlilik akdi ile kurulmaktadır. Evlilik hususunda ailelerin, bazen küçük yaşlardaki çocuklarına nikâh akdi yapmaları söz konusudur. Ancak bu uygulama, az rastlanan bir husustur. Ailenin bu tavrı yüzünden, yapılan nikâh akdi sonucu, prensip olarak kurulan fakat fiilen gerçekleşmeyen evlilikte, sorunlar çıkmakta ve daha önce gerçekleşen akit bozulmaktadır. Evliliklerde, tarafların geçimsizlik ve kavgaları, boşanmalara neden teşkil etmektedir.

Çok eşlilik Sinop'ta yaygın değildir. Tek eşlilik tercih edilmektedir. Buna rağmen, sayıları az da olsa, iki ve üç eşli olanlara rastlanmaktadır. Bu tür evlilik yapanlar, toplumun zenginleri olmayıp, seyyid, çelebi veya beyk zümresindedir.

Bir kısım nedenlere bağlı olarak ailelerde yayılma veya dağılmalar söz konusudur. Ailelerin yayılma veya dağılması, yeni çekirdek ailelerin kurulmasına zemin hazırlamaktadır. Ayrıca, bölge ekonomisine bazı yönlerden de katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte, bazı açılardan da zarar getirmektedir: Ailelerin topyekün yaşantısını olumsuz etkileyen, dış etkenlerden ve yönetimden kaynaklanan, sorunlar vardır. Bunlar, ailelerin yerini yurdunu terk ederek hem kendileri açısından hem de ülke ekonomisi ve yönetimi açısından ağır sonuçlar yaratmaktadır. Bütün bu koşullar içinde, devrin ailelerinde her yönden bir hareketlilik söz konusudur.

Doç. Dr. İbrahim GÜLER

Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi / Türkiye

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 14 Sayfa: 28-40

Dipnotlar :

1. Türk Sosyologu Birsen Gökçe, aile tiplerini, "otorite" ve "hane halkı" olmak üzere iki temel esasa göre sınıflamaya tabi tutmaktadır. Gökçe, bunlardan birincisine temel esas olan otoritenin, ya ana ve ana soyundan olduğunu yahut da otoriteye babanın hakim olduğunu belirtir. Aynı sosyolog, ikinci temel esas olan "hane halkına" göre ise, karı, koca, evli olmayan çocuklardan meydana gelen "küçük aile", anne, baba, bütün erkek çocuklar, evlenmemiş kızlar, evlenen oğulların eşleri ve çocuklarından meydana gelen, iki üç kuşak bir arada yaşayabilen, mülkiyeti de ortak olan "birleşik aile", anne, baba, çocukları, evli tek oğul ile eşi ve çocuklarından oluşan "kök aile" şeklinde üç aile tipi sıralamaktadır. [Bk. Birsen Gökçe, "Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme", Aile Yazıları-I (Temel Kavramlar, Yapı ve Tarih Süreç), Derleyen: Beylü Dikeçligil-Ahmet Çiğdem, T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Bilim Serisi 5/1, Ankara 1990, s. 214-220.]

Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu da, Fransız etnografya bilgini ve sosyologu G. Grenard, sosyolog E. Durkheim ve Ziya Gökalp'in aile tipleri ve Türk ailesi hakkındaki sentezlerine bağlı olarak, bir değerlendirme yapıp, a)Klan ve aile birliği, b) İkinci aile tipi, c) Üçüncü aile tipi(pederşahîlik) şeklinde üç tip aile belirtmektedir. [Bk. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "Türkler'de Aile İctimaiyatı", Aile Yazıları-I (Temel Kavramlar, Yapı ve Tarih Süreç), Derleyen: Beylü Dikeçligil-Ahmet Çiğdem, T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Bilim Serisi 5/1, Ankara 1990, s. s. 1-26].

2. Bu konuda ayrıca bk. Bahaeddin Yediyıldız, "Osmanlı Toplumunu", Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, Cilt: I, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul 1994, s. 482.
3. Bk. Sinop Şer'iyye Sicili (SŞS), N° 86, s. 22, belge:234, belge tarihi: 4 Muharrem 1158.
4. Kınalızâde Ali Efendi (ö. 1572)'ye göre, Osmanlı ailesinin yapısını şekillendiren, İslâm hukuku ve Türk töresi idi. [Bahaeddin Yediyıldız, Aynı makale, aynı yer.]
5. Esnaflık, zanaatkârlık, ustalık (marangoz) çıraklık, çiftçilik, tüccarlık, amelelik, gemicilik, berberlik v. s. bunlar arasında sayılabilir.
6. XVIII. yüzyıla ait Sinop'u konu edinen elimizde sadece iki "Şer'iyye Sicili" vardır. Bunlardan biri 1149-1152 H. diğeri 1157-1160 H. yıllarını içermektedir. Osmanlı devrindeki Sinop'a ait diğer "Şer'iyye Sicilleri", XIX. ve XX. yüzyıla ait olanları hariç yoktur. Bu durum, kronolojik olarak, Sinop şehrindeki ailelerin gelişimini izleme olanağından bizi mahrum etmektedir. Bununla birlikte, elimizdeki defterler Sinop'ta aile yapısını ortaya koyabilecek bazı bilgiler içermektedirler. Bu nedenle elimizdeki defterler, Sinop'taki aile yapısını belirlememizde temel teşkil etmiştir.

XVIII. YÜZYILDA AİLE: SİNOP ÖRNEĞİ

7. Osmanlı toplumunda Mahkeme'nin yeri büyüktü. Bu makamın, insanlar arasında, insan-kurum, vatandaş devlet arasında adaleti düzenlediğini, hakkı hak edenlere tevdi etmeye çalıştığını biliyoruz. Bununla beraber bu makamın, her zaman, bu işlevini layıkıyla icra ettiğini ifade edemeyiz. Çünkü hukuk ve adalet sahalarında da bazı suistimallerin bulunduğu, haksızlıkların yapıldığını, gerek belgelerde gerekse yapılan incelemelerde görüyoruz. Bu usulsüzlüklerin veya haksızlıkların, hukuku icra yetkisine sahip insanların anlayış ve davranışından kaynaklandığını belirtmeliyiz. Ayrıca, Osmanlı toplumunun bireylerinin de, günümüzde olduğu gibi, hukuk mercilerini çeşitli yollarla yanıltmaya çalıştıklarını, hakları olmadığı halde bazı durumları kendi lehlerine çevirmeye çalıştıklarını da unutmamak gerekir. Bununla beraber, Osmanlı hukukunun, insan-insan, insan-kurum arası ilişkilerde, onların ihtiyaçlarına ne derecede cevap verdiği hususu, en ince ayrıntılar bile gözden kaçırılmayacak şekilde ve özellikle şer'îye sicilleri üzerinde yoğunlaşarak, yapılacak araştırmalarla ortaya çıkarılmalı, bu konudaki gerçek dışı, abartılı ve yanlış görüşler sona erdirilmelidir.
8. Bk. İlber Ortaylı, "Anadolu'da XVI. Yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerinde Bazı Gözlemler", Aile Yazıları-I (Temel Kavramlar, Yapı ve Tarih Süreç), Derleyen: Beylü Dikeçligil-Ahmet Çiğdem, T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Bilim Serisi 5/1, Ankara 1990, s. 279-285; Rifat Özdemir, "Tokat'ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı(1771-1810)", Aile Yazıları-I (Temel Kavramlar, Yapı ve Tarih Süreç), Derleyen: Beylü Dikeçligil-Ahmet Çiğdem, T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Bilim Serisi 5/1, Ankara 1990, s. 409-453; Aynı müellif, "Kırşehir'de Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1880-1906)", Aile Yazıları-I (Temel Kavramlar, Yapı ve Tarih Süreç), Derleyen: Beylü Dikeçligil- Ahmet Çiğdem, T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Bilim Serisi 5/1, Ankara 1990, s. 475-517.
9. Bk. Edward Raczynski, 1814'te İstanbul'dan Çanakkale'ye Seyâhat, Çeviren: Kemal Turan, Tercüman 1001 Temel Eser, N° 150, İstanbul 1980, s. 179.
10. Sinop'un Tayboğa mahallesi oturanlarından Saliha binti El-Hac Ahmed ile İçkale oturanlarından olan Mehmed bin Mustafa arasında böyle bir nikâh akdi söz konusu olmuş ve bu akid, büluğa eren kızın Mahkeme'ye müracaatı sonunda nikâh akdi, isteği doğrultusunda fesh edilmişti. Bu nikâh akdi ile nikâhın feshi davası ve feshin Arapça olarak kayıtlı bir fetva gereğince yapılması hakkında bilgi için bk. SŞS, N° 86, s. 21, belge:230, belge tarihi: 25 Zilhicce 1157.
11. Sinop şehri haricindeki Kefevî Mahmud Efendi mahallesi oturanlarından olan Fatıma binti El-Hac Süleyman, Mahkeme'de, iyi geçinemedikleri (hüsni mu'âşeret mümkün olmadığı) için ayrılmak [boşanmak=müfarekat] gerektiğinden bahisle, kocası üzerindeki 300 kuruş ile iddet nafakasından feragat etmiş, ". zevcim mezburi muhala'a-ı sahiha-i şer'iyye ile muhala'a" ettim diyerek eşini boşamış, eşi de bu durumu kabullenmişti. [Bk. SŞS, N° 89, s. 48, belge:127, belge tarihi: 5 Cemaziyelevvel 1150].
12. Bk. M. Akif Erdoğan, "Osmanlı Kıbrıs'ında Kadınlar (1580-1640)", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi Tarih Boyunca Türkler'de Ev ve Âile Semineri (25-26 Mayıs 1998), Bildiriler, İstanbul 2000, s. 155-200.
13. Bk. Dipnot: 11' da belirtilen belge [SŞS, N° 89, s. 48, belge:127, belge tarihi: 5 Cemaziyelevvel 1150] de anlatılan hadiseden başka, yine şehrin Saray mahallesi oturanlarından Meryem binti Eyüb, Mahkeme'de kocası Es-Seyyid Hüseyin bin Es-Seyyid Mustafa'yı, birlikte iyi geçinememek sebebiyle boşamış kocası da bu durumu kabullenmişti. [Bk. SŞS, N° 86, s. 29, belge:247, belge tarihi: Cemaziyelevvel'in sonu 1158]. Ayrıca, Sinop'un Kumbaşı mahallesi oturanlarından elekçiyan taifesinden nasranî Melike binti Derviş de, aynı taifeden olan eşi Mustafa ibn el-Hac Ali'yi, geçimsizlik nedeniyle boşamak için Sinop Mahkemesi'ne başvurmuştu. [Bk. SŞS, N° 89, s. 62, belge:92, belge tarihi: 14 Muharrem 1150].
14. Bu konuda bk. Jean Thevenot, 1655-1656'da Türkiye, Çeviren. Nuray Yıldız, Tercüman 1001 Temel Eser, N° 120, İstanbul 1978, s. 139-140; SŞS, N° 89, s. 62, belge:92, belge tarihi: 14 Muharrem 1150.
15. Şehrin Ulubeg mahallesinden Aişe binti Hüseyin'in Tayboğa mahallesi oturanlarından İshak bin Abdullah ile yaptığı evliliğinden, boşandıktan sonra bir kız çocuğu olmuştu. Bu kadın, boşandığı eşini, "nafaka" ve "kisve" ile "mehir" davası için Mahkeme'de dava etmişti. [Bk. SŞS, N° 86, s. 12, belge: 217, belge tarihi: Zilkade'nin ilk günü 1157].
16. Şehrin Arslan mahallesi oturanlarından iken ölen Fatıma binti Osman, daha önce bir evlilik gerçekleştirmiş, hem bu evliliğinden hem de sonraki evliliğinden çocukları meydana gelmişti, kız çocuğu olmuştu. Bu kadın, boşandığı eşini, "nafaka" ve "kisve" ile "mehir" davası için Mahkeme'de dava etmişti. [Bk. SŞS, N° 89, s. 67, belge: 85, belge tarihi: 28 Zilkade 1149].
17. Sinop'un Karasu nahiyesine bağlı Şahaneköy adlı köy sakinlerinden iken ölen Arab Mehmed (veya Arab Ahmed bin Receb bin Hasan), Meryem adındaki ölen ilk eşinden [Bk. Aynı defter, s. 68-69, belge:81, belge tarihi: 15 Zilkade 1149] sonra, Hadice binti Nasır Kethüda Hatun'la evlenmişti. [Bk. Aynı defter, aynı belge; Aynı defter, s. 69-70, belge 79, belge tarihi: 15 Zilkade 1149; Aynı defter, s. 69, belge: 80, belge tarihi: 15 Zilkade 1149.
18. Şehrin Cami-i kebir mahallesi oturanlarından olan Zeynî binti Hasan yine aynı mahalle oturanlarından Es-Seyyid Mustafa Çelebi ibn Mehmed'i böyle bir durum dolayısıyla dava etmişti. [Bk. SŞS, N° 86, s. 22, belge: 234, belge tarihi: 4 Muharrem 1158].
19. Kocasından tereke malları intikal eden Pireşküde binti Benayut adlı bir kadın, kavgalı ve hasımlı duruma düştüğü bir gayr-i müslim erkekten, müslümanlardan salih kulların da şahitliğiyle, hakkına düşeni almıştı. [Bk. SŞS, N° 89, s. 50, belge: 123, belge tarihi: 18 Rebiülahir 1150].

XVIII. YÜZYILDA AİLE: SİNOP ÖRNEĞİ

20. Bir kadının iddia ettiği haklarını alamayışı hakkında bk. İbrahim Güler, "Sinop'ta Tunus Dayısı Vakfına Dair 1744-1746 Tarihli Bir Dava Dosyası", Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 5 (Samsun 1990), s. 65-78.
21. Karasu nahiyesi köylerinden olan Şahaneköy oturanlarından iken ölen Arab Ahmed'in eşi Hadice binti Nasır Kethüda, çocukları da olmadığından, kendi gibi miras hakkı olan kocasının amcasının küçük oğlunun "vasî"sinin dava edip, kocası üzerindeki 8000 akçelik mehr-i müeccel ve mu'accele hakkının, kocasının terekesinden tahsilini Mahkeme'de istemiş ve bu isteği kabul görmüştür. [Bk. SŞS, N° 89, s. 69, belge: 80, belge tarihi: 15 Zilkade 1149].
22. Bk. Dipnot: 18'de belirtilen belge.
23. Osmanlı toplumunda XVI. yüzyılda da çok eşlilik (poligami=çok karılık) yaygın olmadığı, iltifat görmediği belirtilmektedir. [Bk. İber Ortaylı, Aynı makale, s. 283 ve krş. Suraiya Faroqi, Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam (Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla), Çeviren: Elif Kılıç, 2. Baskı, İstanbul 1998, s. 117.
24. Bk. Said Öztürk, "Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik", Tarih ve Düşünce, Sayı: 2001/3, Mart 2001, s. 10-21.
25. Bk. Aynı müellif, "19. Yüzyılın Başlarında Kayseri'de Ailelerin Sosyal ve Ekonomik Durumu Üzerine Bazı Gözlemler", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı: 36, Prof. Dr. Fikret İşıltan Hatıra Sayısı, İstanbul 2000, s. 441-452.
26. XVIII. yüzyıl İstanbul'unda da, iki veya daha fazla eşliliğin, itibarlı ailelerde nadir görüldüğü ve iyi karşılanmadığı belirtilir. [Ercümen Kuran, "Türk Ailesinin Mahiyeti ve Tarihi Gelişmesi", Aile Yazıları-I (Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihî Süreç), Derleyen: Beylül Dikeçligil-Ahmet Çiğdem, T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Bilim Serisi 5/1, Ankara 1990, s. 364.].
27. Bk. Bahaeddin Yediyıldız, Aynı makale, s. 483.
28. Bk. SŞS, N° 89, s. 70-71, belge:77, belge tarihi: 14 Zilkade 1149; Aynı defter, s. 48-49, belge: 126, belge tarihi: 5 Cemazıyelevvel 1150].
29. Bu tür özel kayıtların Osmanlı Devleti'nde ancak XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren tutulmaya başladığına dair kanıtlar vardır. Bu tür özel nüfus kayıtlarına örnek olarak Menteşe sancağındaki kazalardan Bodrum ve Mandalyat nüfus sayımları verilebilir. Bu sayımlar sonucunda "Bodrum kazâsında mütemekkin nüfus-ı zükûr re'âyânın işbu bin iki yüz elli dört [1254] senesi Muharremü'l-harâm çürresinde sene-i merkume Cemaziye'l-ahir gâyetine kadar altı mâh zarfında doğan ve ölen ve gelân ve gidenlerin yoklama defteri" [Bk. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Kâmil Kepeci, N° 6422.] ile "Mandalyat kazasının hâvî olduğu kurasında bulunan ehl-i İslâm'ın işbu ikiyüz altmış bir [1261] senesi mâh-ı Muharremi ibtidâsından sene-i merkume Cemaziye'l-ahir gâyetine gelince altı mâh zarfında doğan ve ölen ve gelân ve gidenlerin yoklamaları defteri" [Bk. BOA, Kâmil Kepeci, N° 6576.] tutulmuştur. Ancak bu sayımlarda bile, aile içindeki çocukların tamamı belirtilmemektedir. Sadece erkek çocuklar sayılmakta kız çocuklar sayılmamaktadır.
30. Zira, bu devirde 1149-1150 ve 1157-1160 yılları arasında Sinop'da Şer'îye Sicilleri'ne kaydı gerçekleştirilen yani Sinop Mahkemesi'nde davası görülen yaklaşık olarak 26 tereke davası gerçekleştirilmiştir. 6 yıl içerisinde, bu işlek liman şehrinde ölen tereke sahibi kimselerin 26 kişiyi geçmemesi doğal olmasa gerektir. Bunların 8'inin 1149'da, 7'sinin 1150'de, 2'sinin 1157'de, 6'sının 1158'de, 2'sinin 1159'da, 1'inin de 1160'da tereke davaları görülmüştür. Elimizdeki iki sicil defterinden ancak bu kadar tereke sahibi tesbit edilebilmiştir. Halbuki, aynı yıllara ait "Şer'îye Sicilleri'nin olması mümkün iken bugün bunlar, mevcut değildir veya günümüze kadar intikal etmemişlerdir.
31. Bk. Tablo-1: Tereke Sahipleri ve Çocukları.
32. Bu durum, Tokat'ta da görülmektedir. [Bk. Rifat Özdemir, "Tokat'ta Ailenin.", s. 432-433.]. Fakat, bu bazı Osmanlı şehirlerinde farklılık gösterebilmektedir. Sinop ve Tokat'ta çok görülen bir ve iki çocuklu ailenin yerini Kırşehir'de 3-5 çocuklu aile almaktadır. [Aynı müellif, "Kırşehir'de Ailenin.", s. 487-489.].
33. Sinop şehrinde Timurli mahallesi sakinlerinden iken ölen Suhteoğlu diye meşhur Mustafa Çelebi ibn Ahmed'in ölümü üzerine, yetim kalan çocuklarına Mahkeme tarafından, vasilik görevini başarabilecek beceriye sahip, dindar, ve müstakime olarak tanımlanan anneleri Fatıma binti Mustafa tayin edilmiş, anneleri de bu görevi kabul ve gerekeni yapmayı taahhüd etmişti. [Bk. SŞS, N° 89, s. 76, belge: 67, belge tarihi: 14 Şevval 1149].
Aynı şehirde bir başka çocuğa da, Şeyh mahallesi sakinlerinden iken ölen babasından kalan terekenin, annesine ve kendisine taksim edilenlerini korumak, durumunu zabt ve işlerini görmek için, müslümanların[şahitlerin] müstakime, dindar ve görevin uhdesinden geleceğine şahitlik ettikleri annesi, Mahkeme'ce(kıbel-i şer'den) "vasî" tayin edilmiş, annesi de bu vasilik görevini kabul ve taahhüd etmişti. [Bk. ve krş. Aynı defter, s. 57, belge108, belge tarihi: 22 Muharrem 1150; Aynı defter, s. 57-58, belge: 107, belge tarihi: 22 Muharrem 1150]. Çocuğun annesi, kocasının terekesinin taksimi sırasında, kocasının ölümünden sonra çocuğun kendi himaye ve terbiyesinde olduğunu, bu sebeple şiddetle "nafaka ve kisveye" ihtiyaç duyduğunu belirtmiş ve miras malından bilinen değerde (kadr-i ma'rûf) nafaka ve kisvenin borç bedeli (baha-i karz) takdir olunmasını Mahkeme'den istemiş, günlük nakid olarak 3 para takdir edilmişti. [Bk. Aynı defter, s. 57, belge 108, belge tarihi: 22 Muharrem 1150]. Kendi çocuğuna kocasından ölümünden sonra vasî olup, kendi ve oğlu adına hareket ederek, kocasının Timurli mahallesi Mescid-i şerfi Vakfı'na olan 200 kuruşluk borcunu ödemeye çalışması [Bk. SŞS, N° 86, s. 51,

XVIII. YÜZYILDA AİLE: SİNOP ÖRNEĞİ

belge: 281, belge tarihi: Zilkade başları (evaili) 1157] da, bu konudaki örnekler arasında ayrı bir yer teşkil eder..

Arasta mahallesinden iken ölen Mehmed Beşe ibn Mustafa adlı kimsenin Ümmügülsüm adlı kızına da, işlerinin görülüp miras mallarının korunması ve bakılması için, Mahkeme'ce(kıbel-i şer'den), uhdesinden gelmeğe kadir, dindar ve müstakîme olduğuna şahitlik edilen kızın haltesi [halası olmalı] "vasî" tayin edilmişti. [Bk. SŞS, N° 89, s. 52, belge: 119, belge tarihi: 12 Rebiülevvel 1150].

Cami-i kebir mahallesi sakinlerinden iken Kırım'ın Kösköve kasabasında ölmüş olan bir babanın çocuklarına da, işlerinin görülmesi için, Mahkeme tarafından şer'î hüccet ile anneleri "vasî" tayin edilmişti. Bu babanın niçin Kırım'a gidip orada öldüğü belgeden anlaşılmamaktadır. [Bk. SŞS, N° 86, s. 45, belge: 271, belge tarihi: Rebiülahir sonu 1159].

Ayrıca, Şekerana Mahallesi'nde anne ve babasını kaybeden küçük Mehmed'in, miras mallarını korumak, işlerini görüp neticelendirmek (tesviye-i umur), durumunu korumak için Sinop Mahkemesi'nce (kıbel-i şer') vasîliğin uhdesinden gelir, dindar, dürüst, her yönden buna müstahak olan babaannesesi, biri berber, diğerlerinin ekseriyeti resmî görevli, iki de meslek veya vasfı belirtilmeyen şahısların şahitlikleriyle, torununa "vasî" tayin edilmiş, o da bu "vasî"liği kabul etmişti. [Bk. Aynı defter, s. 27, belge: 241, belge tarihi: 25 Safer 1158].

Yine Şekerana mahallesinden annesini kaybeden Fatıma binti Halil adlı küçük kız çocuğun, işlerinin görülüp neticelendirmesi için, 3 resmî görevli, bir zanaatkâr, bir mahalle sakini, bir de vasfı belirtilmeyen toplam 6 kişinin şahitlik ve katılımıyla, vasîliğin uhdesinden gelir, dindar, dürüst, her yönden buna müstahak olan anneannesesi, Mahkemece (Canib-i şer'ce) "vasî" tayin edilmişti. [Bk. Aynı defter, s. 27, belge: 242, belge tarihi: 25 Safer 1158].

Ayrıca, İçkale sakinlerinden ve görevlilerinden iken ölen Kale Müstahfızı Receb Çelebi ibn Hüseyin Ağa'nın Mehmed ve Fatıma adlı erkek ve kız çocuğuna amcaları Ali bin Salih, Mahkeme(Canib-i şer')ce "vasî tayin olunmuş o da bunu kabul etmişti. [Bk. SŞS, N° 89, s. 67, belge: 84, belge tarihi: Zilkade'nin son günü(selh) 1149].

Ulubeyk mahallesi sakinlerinden iken ölen Sabunî Ali bin Receb'in yetim kalan küçük oğlu Mehmed'e, babasından kalan miras malını korumak ve işlerini görmek üzere, amcasının oğlu, yani babasının kardeşinin oğlu Süleyman bin Mehmed, Mahkeme'ce (Canib-i şer'-i mütahhare'ce) vasî tayin edilmişti. [Bk. SŞS, N° 86, s. 33, belge: 252, belge tarihi: 13 Ramazan 1158].

34. Cami-i kebir mahallesi sakinlerinden iken vefat eden Osman bin Hasan'ın oğluna, annesi sağ olduğu halde, önce amcası "vasî" tayin edilmiş, sonra da amcasının yerine annesi "vasî" atanmıştı. {Annesinin çocuğun amcasının yerine "vasî" tayin edilmesinin sebebi hakkında bk. ve krş. SŞS, N° 89, s. 73, belge: 72, belge tarihi: 25 Şevval 1149; Aynı defter, s. 75, belge: 70, belge tarihi: 25 Şevval 1149. }.
35. Arap mahallesinden iken diyar-ı aherde ölen Merağde binti Acı Dimitri adlı hıristiyan kadının Lefter ve Desni adlı çocukları için, babaları Acı Kıryaku veled-i Bedek yaşıyor olduğu halde, işlerinin görülmesi maksadıyla, Sinop Mahkemesi'nce(Kıbel-i şer'-i mütahhara'dan), bu görevin üstesinden gelebilir bir insan olduğunu şahitlerin ifade etmelerinden sonra, anneanneleri "vasî" tayin edilmişti. [Bk. Aynı defter, s. 47, belge: 129, belge tarihi: 12 Cemaziyelahir 1150; Aynı defter, s. 46, belge: 130, belge tarihi: 14 Cemaziyelahir 1150; Aynı defter, s. 46, belge: 131, belge tarihi: 15 Cemaziyelahir 1150]. 12 Cemaziyelahir 1150'de "vasî" tayin edilen bu anneanne, vasî tayin edildiği günden iki gün sonra (14 Cemaziyelahir 1150), Mahkeme'ye müracaat ederek, torunları Lefter ve Desni'ye yeteri kadar nafaka ve kisve bağlanmasını istemiş, Mahkeme'de bu isteği, ileride çocukların miras mallarından tahsil etmek üzere uygun görerek, kayıt tarihinden itibaren çocukların her birine günlüğü 2'şer kuruştan toplam 4 kuruş nafaka ve kisve tayin ve takdir edilmiştir. [Aynı defter, s. 46, belge: 130, belge tarihi: 14 Cemaziyelahir 1150]. 5 gün sonra da Merağde binti Acı Dimitri'nin terekesinin, annesi (çocuklarının anneannesesi), çocukları ve kocası arasında taksim edildiği görülüyor. [Aynı defter, s. 46, belge: 131, belge tarihi: 15 Cemaziyelahir 1150].
36. Cami-i kebir mahallesi sakinlerinden iken vefat eden Osman bin Hasan'ın oğluna, önce amcası Akkoca adıyla meşhur Mehmed "vasî" tayin edilmiş, fakat amcasının vasîlik görevini tam yapmayarak çocuğun miras malını kendi menfaatine kullanması ve masraflarına sarf etmesinin anlaşılması üzerine, vasîlik görevinden alınarak yerine annesi Fatıma binti Çavuş Mehmed vasî tayin edilmişti. [Bk. ve krş. Aynı defter, s. 73, belge: 72, belge tarihi: 25 Şevval 1149; Aynı defter, s. 75, belge: 70, belge tarihi: 25 Şevval 1149].
37. Dipnot: 34 ve 36'da belirtilen Cami-i kebir mahallesi sakinlerinden iken vefat eden Osman bin Hasan'ın, oğlu için "vasî" tayin edilen erkek kardeşinin (çocuğun amcasının), vasîlik görevini layıkıyla yapmadığından bu görevden alınarak yerine tayin edilen eşi, oğlunun da annesi olan Fatıma binti Çavuş Mehmed üzerine, Mahkeme tarafından Süleyman Ağa ibn el-Hac Abdülkerim Ağa, "hasbî nazır" tayin edilmişti. [Bk. Aynı defter, s. 73, belge: 72, belge tarihi: 25 Şevval 1149; Aynı defter, s. 75, belge: 70, belge tarihi: 25 Şevval 1149].
- Molla Mehmed bin Mustafa Halife isimli bir şahıs da, Şekerana mahallesindeki annesini kaybeden Fatıma binti Halil adlı küçük bir kız çocuğunun "vasî"si olan anneannesesi üzerine, ücretsiz "hasbî nazır" tayin edilmişti. [Bk. SŞS, N° 86, s. 27, belge: 242, belge tarihi: 25 Safer 1158].
38. Bk. ve krş. Dipnot: 33'deki [SŞS, N° 89, s. 52, belge: 119, belge tarihi: 12 Rebiülevvel 1150; SŞS, N° 86, s. 27, belge: 241, belge tarihi: 25 Safer 1158; Aynı defter, s. 27, belge: 242, belge tarihi: 25 Safer 1158] belgeler.
39. Bk. ve krş. Dipnot: 33'deki [SŞS, N° 89, s. 57, belge 108, belge tarihi: 22 Muharrem 1150; Aynı defter, s. 57-58,

XVIII. YÜZYILDA AİLE: SİNOP ÖRNEĞİ

- belge: 107, belge tarihi: 22 Muharrem 1150; Aynı defter, s. 67, belge: 84, belge tarihi: Zilkade'nin son günü(selh) 1149; SŞS, N° 86, s. 27, belge: 241, belge tarihi: 25 Safer 1158; Aynı defter, s. 27, belge: 242, belge tarihi: 25 Safer 1158] belgeler.
40. Bk. SŞS, N° 86, s. 39, belge: 361, belge tarihi: 17 Zilhicce 1158; Aynı defter, s. 40, belge: 263, belge tarihi: 17 Zilhicce 1158.
41. Bk. Dipnot: 35'deki [SŞS, N° 89, s. 47, belge: 129, belge tarihi: 12 Cemaziyelahir 1150; Aynı defter, s. 46, belge: 130, belge tarihi: 14 Cemaziyelahir 1150; Aynı defter, s. 46, belge: 131, belge tarihi: 15 Cemaziyelahir 1150] belgeler.
42. Bk. SŞS, N° 86, s. 40, belge: 263, belge tarihi: 17 Zilhicce 1158.
43. Bk. Dipnot: 34, 36, 37'de belirtilen belgeler.
44. Mahmud Beşe ibn el-Hac Şaban, Sinop'un Karasu nahiyesine tabi Şahane köyü'nden Ali bin Mansur bin Mansur adlı çocuğa Mahkemece (kıbel-i şer'den) "vası" tayin olunmuş, amcasının oğlundan (emmi-zâdesinden) bu çocuğa intikal eden mirasına dair, amcasıoğlunun eşini[onun adına hareket eden vekilini] ve "Sultan Bayezid-i Velî Hazretleri Vakfı cabi"sini Mahkeme'de dava edip, çocuğun hakkını almaya çalışmıştı ve bunu da başarmıştı. [Bk. SŞS, N° 89, s. 69-70, belge: 79, belge tarihi: 15 Zilkade 1149.].
45. Bk. Tablo- 2: Sinop'ta Ölümler.
46. Arslan mahallesi sakini iken ölen Ali bin İbrahim'in, eşi Saliha binti Ali ile terekesini elinde bulunduran annesi Fatıma binti Bayram arasındaki dava bunlardandı. Gelin Mahkeme'de mehr-i müccelinin 6000 akçe, kaynana ise 4000 akçe olduğunu savunmuştu. Mahkeme'nin bu davadaki kararı ise, gelinin durumundakilerin mehrlerini örnek alıp, şahitlerin ifadelerine de başvurarak, kayınvalidenin bir çocuklu gelinine 6000 akçeyi vermesi şeklinde olmuştur. [Bk. SŞS, N°: 89, s. 44, belge:134, belge tarihi: 17 Şaban 1150].
47. Suraiya Faroqhi, Aynı eser, s. 116.
48. Sinop şehrinin Kapan mahallesi sakinlerinden olan bir karı-koca arasında böyle bir hadise meydana gelmişti. Koca, Mahkeme huzurunda, aynı mahallede hududları belli mümtaz bir evini, bütün müstemilatıyla beraber 150 kuruşa eşine satmıştı. Bundan başka, deniz yalısında (kıyısında) bulunan bahçeler içindeki bir kezir odayı da, hududu belli tarlasıyla birlikte eşine bir çift altın bilezik karşılığında vermişti. [Bk. SŞS, N°: 86, s. 44, belge:269, belge tarihi: Rebiülahir ortası 1159] Bu alış-veriş olayında bir kocanın hanımına bir takım mallarını, belli bir nakit ve altın bilezik karşılığında satması, kocanın eşi üzerindeki hukuken tasarruf hakkının mahiyetini gösterir. Burada, eşler her ne kadar bir ailenin temelini oluşturmuş olmakla beraber, tarafların ekonomik bakımından özel tasarruflarının bulunduğu ortaya çıkmaktadır.
49. Bu hususta bk. İbrahim Güler, "Sinop'ta Tunus Dayısı Vakfına Dair 1744-1746 Tarihli Bir Dava Dosyası", Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 5 (Samsun 1990), s. 65-78; Aynı müellif, "Türkiye Tunus İlişkilerinde Karadeniz Bölgesi ve Trabzon'un İşlevi", Trabzon Tarih, Dil, Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001), Trabzon, s. 1-26.
50. Aslen Sinop şehri varoşunun zimmîlerinden iken başka bir yer (diyar-ı âhar) de yerleşen Vasıl veled-i Elyadı adlı zimmî bu cümledendi. Fakat bu şahsın Sinop'tan niçin göç ettiği ve hangi şehir, kaza veya köye yerleştiği belli değildi. [Bk. SŞS, N°: 89, s. 72, belge:75, belge tarihi: 12 Zilkade 1149 / 14 Mart 1737]. Yine Sinop'un Ayaklı kenise mahallesi (mahallat-ı kefereden) sakinlerinden Todosiya binti Bafteka adlı kadın da, eşi ile İstanbul'a giderek burada oturmaya başlamıştı. Bu ikametini geçici mi sürekli mi oluşu belli değildir. Ancak bu kadının erkek kardeşinin öldürülmesi dolayısıyla bir dem ü diyet davası için Sinop'a geldiği, onun bu hâdise sırasında hâlâ İstanbul'da oturduğu anlaşılmaktadır. Belirtilen bu hıristiyan ailenin İstanbul'a Sinop'tan niçin göçtüğü belli değildir. Bu kadının eşiyle birlikte İstanbul'a yerleşmesi bir katli olayına bağlı olabilir. Zira, ağabeyi Sinop'ta bir müslim kişi tarafından öldürülmüştür. Kocasını böyle bir olayla karşı karşıya getirmek istememiş olabilir. Tabii ki bu fikir kesinlik ifade etmez. Çünkü, belgede bu hususta bir kayıt bulunmamaktadır. Bu kadının, ağabeyinin Sinop'ta ölümünden 2 yıl sonra vekil olarak tayin ettiği kocası vasıtasıyla Sinop'ta dem ü diyet davasında bulunduğu görülmektedir. [Bk. İbrahim Güler, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Nüfus Hareketleri Olarak İç Göçler", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı: 36 (Prof. Dr. Fikret İşıltan Hatıra Sayısı), İstanbul 2000, s. 179n 65.
51. Sinop'un Cami-i kebir mahallesinde ikamet eder iken, dükkân v. s. mal ve mülklere sahip olduğu halde ölen Osman bin Hasan'ın, tereke malları arasında babasından miras olarak kendisine intikal etmiş Toblı isimli köydeki emlak ve eşcardan bahsedilmesi, bu mahalle sakini Osman bin Hasan'ın aslının Toblı köyünden olduğunu ve onun Sinop'a gelip yerleştiğini, burada kendisine bir iş kurarak dükkân çalıştırdığını göstermektedir. { [Krş. İbrahim Güler, XVIII. yüzyılın İlk Yarısında Sinop (İdarî Taksimat ve Ekonomik Tarihi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 1992, s. 149; Aynı müellif, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Nüfus Hareketleri Olarak.", s. 178n 63]. Buna dair örnekler Sinop'ta oldukça yoğun bir şekilde rastlanmaktadır: Sinop'un Arasta mahallesi'nde oturur iken ölen Mustafa bin Mustafa'nın da, Sinop'un Küçekli köyünde evi, bahçesi, mal, mülk ve hayvanları ile çiftçiliğe ait aletleri ve arabası vardı. Yine Sinop'un Şeyh mahallesi sakinlerinden iken ölen es-Seyyid Mustafa Çelebi ibn es-Seyyid Mehmed Çelebi'nin, Sinop'ta olduğu gibi, Sinop şehri dışında Karaca Kenise divanından Civerlek köyünde ve Fakireli köyünde mal ve mülkleri vardı; Bu tereke sahibinin köylerdeki mal ve mülklerinin büyük bir kısmını ziraat aletleri, hayvanlar ile hayvanların

XVIII. YÜZYILDA AİLE: SİNOP ÖRNEĞİ

muhafaza ve ihtiyaçlarının giderilmesi için yapılmış tam(dam) ve samanhaneleri, ayrıca bahçeleri ve eski bir arabası vardı. Ayrıca, Sinop'un zenginlerinden olup şehir merkezinde kendine ait bakkal (bk. Aynı müellif, Doktora Tezi, s. 149), semerci dükkânı (bk. Aynı müellif, Doktora Tezi, s. 150) ile diğer şahıslarla ortak dükkânları bulunan (bk. Aynı müellif, Doktora Tezi, s. 151.) Ali bin Receb'in de Saraycıklı köyünde ağaçlıklı bir menzili bulunuyordu. Mustafa Çelebi ibn Mehmed Çelebi ile Hasan Beşe ibn Hasan Ağa da, Sinop'ta oturup da köylerde malları olan insanlardı. Mustafa Çelebi, Sinop şehrinde Arslan mahallesinde oturan bir insandı ve bu mahallede ikamet eder iken ölmüştü. Ama bu şahsın, Çukurköy'de evi, ev içinde anbarı, samanhanesi ve meyve ağaçları vardı. Bu şahıs oturduğu Sinop şehri mahallesinde de camus ineği ve kara sığır beslemekte idi. Şeyh mahallesi sakini Çakmakoğlu diye bilinen Hasan Beşe'nin ise, şehirde Kaban Çarşısı'nda han ve dükkânı, aygır tay ile birkaç kısırağı, Çenki köyünde de bir fevkânî köşk ile bağ ve meyve bahçeleri, 2 arabası, yeteri kadar çift hayvanları, inek, öküz, tana ve ekim ve yemek için tahıl ürünleri vardı. Bir köyde oturup da Sinop şehrinde malı mülkü olan köylüler de vardı. Sinop kazasının Karasu nahiyesine bağlı Bağçekarılı köyünden Tutmakzade diye tanınan Mustafa bin Abdurrahman'ın, adı geçen köyde oturmasına rağmen Sinop şehrinde fevkânî ve tahtanî iki ev ile havluyu muhtevi yer ve meyve ağaçları vardı. Tutmakzade Mustafa oturduğu köyde de mal ve mülke sahip idi. [Bk. Aynı müellif, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Nüfus Hareketleri Olarak.", s. 178n 63].

52. Sinop'un Cami-i kebir mahallesinde Saliha binti Mehmed'in ölümü ile, terekese, eşi Abdurrahman bin Osman'a ve erkek kardeşi olan Molla Hüseyin'e intikal ettirilmişti.

Aslen Bozok kazasından olup Sinop'un Karasu nahiyesindeki Şahane köy'e yerleşen ve burada oturur iken ölen Arab taifesinden Ahmed bin Receb bin Hasan'ın terekese ise, yine çocukları olmadığından eşi Hadice binti Nasır Kethüda ve emmisinin oğlu küçük yaşta Ali bin Mansur'a pay edilmişti. [Bk. SŞS, N°: 89, s. 70-71, belge:77, belge tarihi: 14 Zilkade 1149 / 16 Mart 1737].

53. Bk. ve krş. SŞS, N°: 86, s. 41, belge: 264, belge tarihi: 22 Zilhicce 1158; Aynı defter, s. 41-42, belge: 265, belge tarihi: 12 Safer 1158; Aynı defter, s. 52-53, belge; 284, belge tarihi: 22 Safer 1160.
54. Bk. ve krş. Aynı defter, s. 41, belge: 264, belge tarihi: 22 Zilhicce 1158; Aynı defter, s. 41-42, belge: 265, belge tarihi: 12 Safer 1158; Aynı defter, s. 52-53, belge; 284, belge tarihi: 22 Safer
55. Bk. SŞS, N°: 89, s. 59-60, belge:102, belge tarihi: 17 Muharrem 1150.
56. Bk. Aynı defter, s. 52-53, belge:117, belge tarihi: 12 Rebiülevvel 1150.
57. Bk. SŞS, N°: 86, s. 41, belge: 264, belge tarihi: 22 Zilhicce 1158; Aynı defter, s. 41-42, belge: 265, belge tarihi: 12 Safer 1158.
58. Bk. Aynı defter, s. 43, belge: 267, belge tarihi: 22 Rebiülevvel 1158.
59. Bu vergi ve miktarları konusunda geniş bilgi için bk. İbrahim Güler, Doktora Tezi, s. 143-145.
60. İbrahim Güler, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaakârları ve Sorunları Üzerine Gözlemler", Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1 / 2 (Muğla 2000), s. 130-132.